

<https://doi.org/10.5559/di.28.4.09>

Sanja Puljar D'Alessio MI GRADIMO BROD, A BROD GRADI NAS Etnografija organizacije brodogradilišta 3. maj

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb,
2018., 259 str.

Knjiga Sanje Puljar D'Alessio *Mi gradimo brod, a brod gradi nas* važan je doprinos literaturi na području antropologije i organizacijskih studija u Hrvatskoj, a zaslužuje i recepciju izvan matičnoga konteksta. Nastala je na temelju jednogodišnjega etnografskog istraživanja u poduzeću 3. maj Brodogradilište d.d., jednoj od stožernih organizacija riječke industrije i hrvatske brodogradnje. Dubinski uvid u povijest i sadašnjost ove složene poslovne organizacije omogućuje autorici obradbu važnih sadržajnih i metodoloških pitanja, što Sanja Puljar D'Alessio čini na refleksivan i inovativan način. Iako je terenski rad proveden 2013. godine, nedavno objavljivanje knjige pokazuje se vrlo aktualnim i u svjetlu trenutačne poslovne situacije 3. maja. Naime, brodogradilište je potkraj 2018. godine pred stečajem. Traži se i novi strateški partner – umjesto Uljanik Grupe, koja je i sama u teškim problemima. Pritom se u stručnoj i općoj javnosti postavljaju mnoga pitanja o uzrocima takva stanja, na koja se preliminarni odgovori mogu naći i u ovoj knjizi.

Autorica etnografskom metodom ulazi u nutrinu organizacije 3. maja, koju interpretira u relacijskom kodu. Pritom otkriva kontinuitete i diskontinuitete odno-

sa i procesa u duljem razdoblju, tijekom prošlosti i sadašnjosti 3. maja. Organizacija se tretira kao složen sustav s emergentnim svojstvima, koji djeluje u vremenu i društvenom kontekstu. Relacijskim pristupom otkrivaju se akteri i strukture koji organizaciju čine ili s njom međudjeluju. Takvim pristupom autorica odgovara na dvije bitne manjkavosti relevantne literature – pojednostavnjeno i ahistorijsko shvaćanje organizacija općenito, a poglavito poduzeća (tj. poslovnih organizacija) u bivšim socijalističkim zemljama.

Velike i složene organizacije, a poglavito njihove krize i transformacije, vrlo su prisutna, a zapravo nedovoljno istražena tema u društvenim i humanističkim znanostima. Organizacije su nerijetko žrtve redukcionalističkoga ili funkcionalističkoga pristupa, koji naglašava njihove "objektivne" značajke i performanse. Primjerice, tretiraju se kao *crne kutije*, gdje se jedino važnima smatraju njihovi inputi i outputi, ili se naglasak stavlja na stavove i ponašanje menadžmenta, kao čimbenike koji utječu na organizacijske strukture, kulture i učinke. Takvim pristupom unutarnja organizacijska stvarnost velikim dijelom ostaje neistražena. Usporedno s time, literatura o tranziciji u postsocijalističkim zemljama Srednje i Istočne Europe rijetko problematizira organizacijske kontinuitete i diskontinuitete u poduzećima. Stvarnost kao da počinje 1990. godine promjenom društveno-ekonomskog uređenja te institucionalnim, vlasničkim i upravljačkim promjenama koje su potom uslijedile.

Ova knjiga izvire iz srodne znanstvene i teorijske literature. Njezin je uvodni motiv potraga za etnografskim momentom, u kojemu se dodiruju promatranje i analiza, kao dvije putanje znanja u etnografskom radu (prema Marilyn Strathern). Njezine spoznaje o realnom svijetu nastaju (i) hermeneutičkim čitanjem relevantnih tekstova, pri čemu je veza subjekta spoznaje (istraživačice) sa životom samim (povijest i sadašnjost brodogradilišta) posredovana etnografskom metodom. Pokriva

jući i ispreplećući razne teme – od razvoja antropološkog interesa za organizacije, preko povijesti brodogradilišta do ocrtavanja istraživačke krivulje vezane uz informacijske sustave i organizaciju 3. maja – događa se usporedna transformacija razumijevanja organizacije i antropoloških alata kojima se istraživanje provodi i razumijevanje postiže. Slikovito rečeno, strukturu knjige možemo predočiti dvostrukom uzvojnicom (eng. *double helix*) kojom se predočuje struktura DNK. Iz žive i funkcionalne veze osviještenoga subjekta spoznaje s predmetom istraživanja nastaje slojevit tekst koji zahtijeva zainteresirane i upućene čitatelje, ali koji takvu publiku višestruko obogaćuje novim spoznajama.

U prvom dijelu knjige govori se o razvoju antropološkog interesa za organizacije, koji se zbiva od prve polovice dvadesetoga stoljeća isprva sporadično, a od devedesetih godina i mnogo intenzivnije. Na našim prostorima prvi val organizacijske antropologije nije imao osobitih odjeka, ali se od šezdesetih godina razvija organizacijska sociologija, s Josipom Županovom i Josipom Obradovićem kao ključnim istraživačima. Njima komplementarne doprinose daje i antropologinja Dunja Rihtman Auguštin. Posebna tema relevantna za ovdašnje prilike (a i za ovu knjigu) jest analiza teorije i prakse socijalističkoga samoupravljanja. Kritički odmak karakterističan za Županovljeve analize i za njegov koncept *egalitarnoga sindroma* još odjekuje društvenim znanostima u Hrvatskoj (npr. u recentnim djelima Ivana Burića, Aleksandra Štulhofera i Danijele Dolenc).

Od devedesetih godina organizacijska antropologija u svijetu doživljava ekspanziju i procvat. Istražuju se razne organizacije – od korporacija te manjih i sred-

njih poduzeća do obrazovnih, znanstvenih i nevladinih organizacija. Takva istraživanja često predstavljaju komplementarnu sliku ondašnjem nekritičkom optimizmu globalizacije i "kraja povijesti", ili bar problematiziraju odnos globalnoga i lokalnoga, proklamiranoga i življenoga. Na žalost, u suvremenoj Hrvatskoj ni organizacijska antropologija ni kritički pristupi izučavanju organizacija nisu do ovog djela našli većeg odjeka. Istraživačka zajednica nije dosegla razinu vremenskoga, stručnoga i emocionalnoga angažmana nužnog za dugotrajno i sustavno istraživanje određene organizacije kakva ona jest i zašto je takvom postala. U žaru tranzicije i restrukturiranja organizacija, nositelji politika nisu postavljali takva pitanja niti su alocirali resurse za antropološka istraživanja organizacija.

Drugi dio knjige daje povijesni prikaz razvoja brodogradilišta od njegova osnutka 1905. godine do današnjih dana, organiziran u tematske cjeline. Izvore za ovaj dio autorica primarno pronalazi u kazivanjima radnika, dokumentima te u tekstovima i crtežima objavljenima u internim publikacijama 3. maja. Treba spomenuti i knjigu urednika Ivana Rogića, u kojoj je 1984. godine dana iscrpna slika povijesti organizacije. Od samih početaka, motiviranih političkim i ekonomskim interesima austrougarske elite, brodogradilište nije bilo samo gospodarski subjekt i mjesto života i rada nego i sjecište širih društvenih i političkih silnica. Naravno da su takvi trendovi nastavljeni i u socijalističko doba. U pedesetim godinama jača orijentacija na svjetsko tržište (što korespondira s međunarodnom afirmacijom Jugoslavije u okviru Pokreta nesvrstanih), jačaju potrebe za radnicima i potražnja za radom, koja se velikim dijelom realizira emigracijom iz manje razvijenih krajeva Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Godine 1960. osniva se Centar za izobrazbu kadrova, koji obučava nekvalificirane radnike i priprema ih za poslove u brodogradilištu. Slična izgradnja *organizacijskoga čovjeka* (termin Williama H.

Whytea), kojemu se jamči stabilnost zaposlenja, materijalna prava i mogućnosti napredovanja u karijeri u zamjenu za dugoročnu lojalnost velikim i ustaljenim organizacijama, događa se usporedno i na Zapadu. Izgradnja socijalističkoga poduzeća povezana je i s ulaganjima u popratne aktivnosti koje povećavaju kvalitetu i standard života te ukorijenjenost u lokalnu zajednicu – od stanogradnje i prehrane do slobodnih aktivnosti, uključujući sport i druge oblike kulturnog amaterizma.

Ključne promjene u 3. maju i njegovu okruženju nastaju sredinom 1970-ih. Preoblikovanjem poduzeća u osnovne organizacije udruženog rada (OOUR) dolazi do fragmentacije, suprotstavljenih interesa i rasformiranja središnjega razvojnog odjela. Unatoč formalnom udruživanju OOUR-a u zajedničku cjelinu, zasebne jedinice faktički dobivaju samostalnost, a njima upravljaju autonomne upravljačke strukture. To se posebno negativno odražava na koordinaciju zajedničkih aktivnosti – od istraživanja i razvoja do investicija i ulaganja u obrazovanje radnika. Autorica to opisuje problemom "popucalih veza". Iskazi kazivača potvrđuju da se radilo u velikom i sistemskom problemu, koji nije opterećivao samo 3. maj nego i mnoge druge složene organizacije toga vremena (pre)oblikovane u skladu sa Zakonom o udruženom radu iz 1976. godine.

Ove unutarnje transformacije poklapaju se sa širim promjenama u načinu proizvodnje. Industrijski razvoj unapređuje efikasnost masovne proizvodnje srodnih proizvoda. Međutim, razvojem tehnologije i usložnjavanjem procesa, s jedne, i zasićenjem tržišta i promjenama preferencija kupaca, s druge strane, nastaje sve veća potreba prilagođavanja proizvoda posebnim zahtjevima, uz istodobno podiza-

nje efikasnosti procesa kako bi se troškovi držali pod kontrolom. Dakle, umjesto fordizma pokretne vrpce, kapitalizam na Zapadu kreće prema postfordizmu fleksibilne proizvodnje, uz potporu sve složenijih informacijskih tehnologija. Stoga prilagodljivost i potrebe za individualnim i organizacijskim učenjem mijenjaju organizacijske vrijednosti i ponašanje.

Poduzeća poput 3. maja imaju velikih poteškoća u pronalaženju odgovora na ove promjene. Događa se raskorak između stručnoga znanja, koje gradi organizaciju kao funkcionalnu tehnološku i ekonomsku cjelinu, i lokalnoga znanja, odnosno življenoga, zapamćenoga i interpretiranoga kolektivnog iskustva organizacije i njezinih dionika. "Popucale veze" unutar organizacije uočene su tokom 1980-ih, na što se pokušava odgovoriti organizacijskim promjenama i uvođenjem informacijskih sustava u svrhu integracije organizacijskih procesa i sustava.

Treći dio knjige ocrtava *istraživačku krivulju*, odnosno antropološki alat kojim se odabirom određenih problema i relacija organizacija analizira. Autorica odabire uvođenje i upotrebu informacijskih sustava kao presjek organizacije na temelju kojega zaključuje i o širim relacijama i pojavama u 3. maju. Budući da su informacijski sustavi organizacijski alat koji izravno odgovara na sve veću složenost projektiranja, pripreme proizvodnje i same gradnje brodova, njihova evolucija govori i o organizacijskoj evoluciji brodogradilišta.

Rješenja za probleme "popucalih veza" bila su djelomična. Autoritet stručnoga znanja nije prepoznavan, a formalna hijerarhija i organizacijska inercija ograničavale su inicijativnost radnika, time i razvoj kvalitetnijih rješenja za konkretne probleme. Nije se dogodio razvoj *učee organizacije* (termin Petera Sengea). Godine 1990. 3. maj će ponovno postati jedinstveno poduzeće, koje iz društvenoga vlasništva i samoupravnoga sustava prelazi u državno vlasništvo. Izravna državna kontrola značila je i česte promjene uprava, koje su stoga težile kratkoročnim rješenjima poslov-

nih i organizacijskih problema. Zajedničke vizije nije bilo, a prema politici gajila se pasivnost. Višekratni pokušaji restrukturiranja i tehnološke obnove nisu dali rezultata. Poduzeće 3. maj bilo je u državnom vlasništvu sve do 2013., a od tada je u vlasništvu Uljanika d.d., koji je pak u većinskom vlasništvu sadašnjih i bivših radnika te raznih državnih fondova.

Sanja Puljar D'Alessio do kraja knjige ostaje vjerna relacijskom pristupu antropologiji organizacije 3. maja. Iako pret hodno daje bogatu i slojevitu sliku organizacijskih odnosa i njihova kretanja u vremenu, u zaključku se osvrće isključivo na provedeni metodološki postupak. Neovisno o tome, knjiga omogućuje i šire zaključke, ne samo o 3. maju nego i o transformaciji poslovnih organizacija u Hrvatskoj. Autorica identificira modernizacijski učinak i važne doprinose socijalističkog razdoblja, poštujući lokalno znanje radnika kazivača. Međutim, isto tako upozorava na to kako su zaostajanje u evoluciji stručnoga znanja i organizacijska inertnost dugoročno pridonijeli dezorganizaciji 3. maja, koja se odrazila u gubitku produktivnosti, inovativnosti, a time i konkurentnosti na tržištu. Razvidnim postaje zašto korijeni razvojnih problema u Hrvatskoj sežu mnogo dublje od "ortačkog kapitalizma", "privatizacije", "nepostojanja industrijske politike" ili "nebrige države". Manjkavosti institucija i javnih politika otežale su rješavanje zatečenih i novostvorenih problema od 1990-ih godina, ali mnogi od tih problema imaju dublju povijest i složeniju genealogiju, što Sanja Puljar D'Alessio zorno pokazuje. I zbog toga ova knjiga zaslužuje mjesto u odabranoj literaturi za proučavanje poslovnih organizacija u Hrvatskoj i njihovih promjena.

Domagoj Račić

<https://doi.org/10.5559/di.28.4.10>

Soumitra Sharma, Mato Mikić THE LOST CAUSE: SOCIALISM DRIFTED IN OBLIVION

Sveučilišna tiskara d.o.o., 2019., 192 str.

This is the kind of book which must be read deeply, brooded over, assessed internally and argued externally. In the book, which is enormously scholarly, though completely unassuming in its erudition, and so persuasive through formal opinions and clarity of conclusions, authors Soumitra Sharma and Mato Mikić present in an eclectic manner their economic interpretation of the history of socialism, for it has, as they point out firmly in the title, 'drifted into oblivion'. A correct interpretation of history is important because it has a bearing on our future conduct. The virtue of this work is that the authors traced causal relations between economic and non-economic events by combining theoretical premises of socialism with purely empirical viewpoints that came out of scientific proficiency and the experience of living in the age of socialist aspirations. The authors, proven men of a penetrating intellect, the keenest scientific sensibility and a predilection for theoretical reasoning, found unlimited material for the social phenomenon called Socialism. Whether the reader inclines towards this topic (and/or authors' comprehension of the philosophy and history of socialism) or not, he/she cannot fail to find this book absorbing.

All social phenomena are the necessary resultants of historical conditions and of the socio-economic and political environment. In the modern world, the facility and greater frequency of communication and relations of every kind among all parts of the globe have also increased the